

УДК 811.161.2'42:81'367.4

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-216-32>

КОМПОЗИЦІЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНОГО ТЕКСТУ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТА СТИЛЬОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

COMPOSITION OF A SPECIALIZED TEXT AS AN OBJECT OF LINGUISTIC ANALYSIS AND STYLE INTERPRETATION

Овсієнко Л. М.,

orcid.org/0000-0002-8450-7305

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри української мови*

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

Бондар С. І.,

orcid.org/0000-0001-7307-7672

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української мови*

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

У пропонованій науковій розвідці порушено актуальну проблему осмислення композиції спеціалізованого тексту як самостійного об'єкта лінгвістичного аналізу та важливого чинника стильової інтерпретації у межах фахового дискурсу. Обґрунтовано доцільність розгляду композиції не лише як формально-структурної основи тексту, а й як інтегративного механізму організації наукового знання, що відображає когнітивні й комунікативні стратегії автора та забезпечує цілісність, логічну впорядкованість і функційну доцільність спеціалізованого висловлення.

У рецензії уточнено теоретичні засади вивчення композиції тексту, окреслено її співвідношення з категоріями зв'язності, цілісності та жанрової організації, а також визначено специфіку композиційної побудови спеціалізованих текстів у різних галузях наукового знання. У статті доведено, що композиційна організація фахового тексту зумовлюється типом наукового знання, адресованістю, комунікативною метою та жанровими нормами, а її варіативність відображає динаміку сучасного наукового дискурсу.

Особливу увагу приділено аналізу ієрархії смислових блоків спеціалізованого тексту та принципам їх функційної взаємодії. Доведено, що композиція виконує не лише структурно-організаційну, а й стилетвірну та когнітивну функції, оскільки моделює процес сприйняття й інтерпретації інформації адресатом. З'ясовано, що в умовах міждисциплінарності, інтердискурсивності та цифровізації наукової комунікації традиційні композиційні моделі зазнають трансформацій, що відображається зміною логіки подання матеріалу та способів аргументації.

Зроблено висновок, що композиція спеціалізованого тексту є системоутворювальним складником фахового мовлення, аналіз якого розширює інтерпретаційні можливості сучасної стилістики, теорії тексту та дискурсології.

Ключові слова: композиція тексту, спеціалізований текст, фаховий дискурс, науковий стиль, структура тексту, смислові блоки, стильова інтерпретація, комунікативна стратегія, когнітивний аспект, текстотворення.

The proposed scientific research raises the urgent problem of understanding the composition of a specialized text as an independent object of linguistic analysis and an important factor of stylistic interpretation within the framework of professional discourse. The feasibility of considering composition not only as a formal and structural basis of the text, but also as an integrative mechanism for organizing scientific knowledge is substantiated, which

reflects the author's cognitive and communicative strategies and ensures the integrity, logical order and functional expediency of specialized expression.

The reception clarifies the theoretical principles of studying text composition, outlines its relationship with the categories of coherence, integrity and genre organization, and also determines the specifics of the compositional construction of specialized texts in various branches of scientific knowledge. The article proves that the compositional organization of a professional text is determined by the type of scientific knowledge, addressability, communicative purpose and genre norms, and its variability reflects the dynamics of modern scientific discourse.

Particular attention is paid to the analysis of the hierarchy of semantic blocks of a specialized text and the principles of their functional interaction. It is proven that the composition performs not only a structural and organizational, but also a style-forming and cognitive function, since it models the process of perception and interpretation of information by the addressee. It is found that in the conditions of interdisciplinarity, interdiscursiveness and digitalization of scientific communication, traditional compositional models undergo transformations, which is reflected in the change in the logic of presenting the material and methods of argumentation.

It is concluded that the composition of a specialized text is a system-forming component of professional speech, the analysis of which expands the interpretative capabilities of modern stylistics, text theory and discourse studies.

Key words: text composition, specialized text, professional discourse, scientific style, text structure, semantic blocks, stylistic interpretation, communicative strategy, cognitive aspect, text creation.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці спостерігаємо стійку тенденцію до переосмислення природи тексту як складного, багатовимірного об'єкта аналізу, що поєднує формально-структурні, семантичні, прагматичні та стильові характеристики. Особливого значення в цьому контексті набуває дослідження спеціалізованих текстів, які функціонують у межах фахової комунікації та обслуговують потреби різних галузей знання (науки, техніки, права, медицини, економіки тощо). Саме такі тексти є основним засобом трансляції професійної інформації, формування наукової картини світу та забезпечення ефективної комунікативної взаємодії між фахівцями.

Попри значну кількість праць, присвячених проблемам термінології, жанрової диференціації та функційно-стильових характеристик фахового мовлення, композиція спеціалізованого тексту досі залишається недостатньо систематизованим об'єктом лінгвістичного аналізу. Більшість дослідників композиційну організацію розглядають фрагментарно, як допоміжний складник жанрової структури або, як формальний корпус тексту, що не завжди пов'язується зі стильовою специфікою й комунікативними настановами автора. Такий підхід обмежує можливості глибшого осмислення механізмів текстотворення у фаховому дискурсі та звужує інтерпретаційний потенціал стильового аналізу.

Актуальність проблеми зумовлена також тим, що спеціалізований текст не є сталою одиницею. Його композиція змінюється залежно від типу наукового знання, адресата, комунікативної мети, жанру й умов функціонування. У сучасному науковому просторі, який характеризується міждисциплінарністю, інтернаціоналізацією та цифровізацією, вимоги до структури фахового тексту постійно ускладнюються. Це відображається, зокрема, у зростанні ролі логічної впорядкованості матеріалу, прозорості аргументації, чіткої ієрархії смислових блоків та узгодженості композиційних складників із домінантними стильовими ознаками.

У зв'язку з цим виникає потреба комплексного вивчення композиції спеціалізованого тексту не лише як формально-структурного утворення, а як значущого чинника стильової інтерпретації, що відображає когнітивні й комунікативні стратегії автора. За такої умови композиція постає інструментом реалізації стильової норми, засобом організації наукового знання та маркером приналежності тексту до певного різновиду фахового мовлення. Її аналіз дає змогу виявити закономірності співвідношення між структурною побудовою тексту та його функційно-стильовими характеристиками, а також уточнити критерії диференціації спеціалізованих текстів у межах наукового стилю.

Отже, осмислення композиції спеціалізованого тексту як об'єкта лінгвістичного аналізу та стильової інтерпретації є актуальним і перспективним напрямом досліджень, що відповідає сучасним викликам розвитку мовознавчої науки та потребам фахової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські мовознавці (Ф. Бацевич, О. Селіванова, І. Кочан та ін.) аналізують текст, зосереджуючи увагу на його жанрових характеристиках, комунікативних настановах і категоріях зв'язності та цілісності. Структурні особливості тексту вони розглядають як складник загальної організації висловлення, проте композицію не виокремлюють як автономний об'єкт аналізу, а інтерпретують побіжно, в контексті дослідження типології жанрів, міждискурсивних процесів або реалізації авторського задуму. Така дослідницька позиція не дає можливості повною мірою зрозуміти специфіку композиційної організації спеціалізованих текстів і її роль у формуванні стильових ознак фахового мовлення.

Важливим теоретичним підґрунтям для аналізу тексту як цілісної комунікативної одиниці є праці Ф. Бацевича, у яких науковець розглядає його як результат мовленнєвої діяльності, детермінований комунікативною метою, інтенцією адресанта та умовами дискурсивної взаємодії. Учений наголошує, що структурна організація тексту не є нейтральною, а безпосередньо пов'язана зі стратегіями впливу та прагматичною спрямованістю висловлення, а це є особливо актуальним для спеціалізованих форм комунікації [1, с. 210–215]. Однак композиційні особливості тексту науковець розглядає здебільшого в загальнотеоретичному аспекті, і не зосереджує особливої уваги на специфіці фахового дискурсу.

Вагомий внесок у розуміння структурної організації тексту зробила О. Селіванова. Дослідниця характеризує його як багаторівневу структуру, у якій поєднуються когнітивні, семантичні та формально-структурні складники. Вона підкреслює, що композиція тексту є результатом концептуалізації знання та його вербалізації в конкретному дискурсивному форматі [2, с. 87–92]. Водночас питання композиційної специфіки спеціалізованих текстів залишається поза межами детального аналізу вченої.

Проблеми міждискурсивної організації тексту досліджують і Н. Ізотова та О. Жихарева, які у статті «Інтердискурсивність художнього тексту: універсальні та ідіосинкратичні властивості» аналізують механізми взаємодії різних дискурсів у межах одного тексту. Авторки доводять, що інтердискурсивність зумовлює трансформації жанрово-стильових параметрів і впливає на структурну організацію тексту, зокрема на порядок подання смислових блоків і логіку розгортання наративу [3, с. 136–140]. Проте дослідження зосереджене на художньому матеріалі й не охоплює спеціалізовані тексти як окремий тип комунікації.

У статті Л. Трач «Функціональна та композиційна специфіка сучасного англomовного наукового тексту» авторка аналізує логічну й композиційну організацію наукового висловлювання й зосереджує увагу на значущості смислових блоків, які реалізують певні комунікативні функції. Композиційні одиниці дослідниця розглядає як семантично цілісні фрагменти, що у поєднанні забезпечують структурну цілісність тексту та логіку аргументації. Проте аналіз зосереджений переважно на англomовних наукових висловлюваннях, що обмежує розуміння композиції і стилістики українських спеціалізованих текстів [4, с. 133–138].

Н. Писарська, М. Завершенко та М. Лухіна у статті «Семантико-синтаксична організація наукового стилю» констатують, що структура наукового тексту тісно пов'язана з особливостями побудови речень, маркерів теми й логічних зв'язків, що забезпечують послідовність викладу та стильову зрозумілість. Дослідники розглядають синтаксичні конструкції як чинники, що зумовлюють текстову когерентність і впливають на композицію через розподіл інформаційних ролей у межах абзаців і блоків. Хоча в цій праці не здійснено окремого аналізу композиції спеціалізованих текстів, висвітлення саме семантико-синтаксичного аспекту проблеми дослідження сприятиме подальшому комплексному аналізу композиційної організації фахових текстів [5, с. 24–29].

Варто зазначити, що в одній із останніх наших праць ми теж звертали увагу на питання композиційної організації тексту й дискурсивні процеси («Інтердискурсивність як об'єкт лінгвістичного аналізу: стильові й композиційні зрушення в медійних і спеціалізованих текстах») та зауважували, що у спеціалізованому дискурсі спостерігається поєднання науково-раці-

ональних структур із елементами інших стилів, що змінює традиційні композиційні моделі побудови тексту й зумовлює нові комунікативні стратегії автора [6, с. 310–319]. Це засвідчує, що сучасні підходи до побудови композиції тексту повинні враховувати не лише формально-логічну структуру, а й взаємодію різних стильових частин усередині одного дискурсу. Проте наша розвідка фокусує увагу здебільшого на дискурсивних механізмах, тоді як безпосередньому структурно-композиційному аналізу окремих жанрів спеціалізованих текстів приділено значно менше уваги.

До питання композиції наукового висловлювання зверталися й учені-лінгводидакти, які розглядали її крізь призму професійної грамотності та лінгвістичної підготовки. Такі рецепції сприяють розумінню того, як, до прикладу, логіка побудови аргументації і тематичне членування впливають на загальну структуру спеціалізованого дискурсу, хоча не завжди в них предметом дослідження є власне композиційний аналіз.

Таким чином, аналіз сучасних публікацій із проблеми дослідження засвідчує, що питання композиційної організації спеціалізованого тексту привертає увагу лінгвістів, але розглядається здебільшого фрагментарно. У більшості рецепцій увагу зосереджено на синтаксичних, семантичних або дискурсивних аспектах, а комплексного аналізу композиції з урахуванням її стильових і функційних характеристик наразі немає. У цьому контексті спеціалізований текст постає як багатовимірний об'єкт, у якому взаємодія формально-структурних складників, логічної організації матеріалу та стильових засобів забезпечує ефективність професійної комунікації. Отже, подальше теоретичне уточнення закономірностей композиції та емпіричне дослідження різних жанрів фахових текстів є надзвичайно актуальними для розвитку лінгвістичної науки і поглиблення розуміння механізмів текстотворення та стильової інтерпретації у професійному дискурсі. Це зумовлює актуальність пропонованого дослідження та його наукову новизну.

Мета рецепції – дослідити композицію спеціалізованого тексту як об'єкта лінгвістичного аналізу та стильової інтерпретації, визначити її основні структурно-композиційні та функційно-стильові характеристики, а також окреслити закономірності взаємозв'язку між композиційною організацією тексту і комунікативними стратегіями автора у різних жанрах наукового дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Сучасні лінгвісти композицію тексту розглядають як одну з ключових категорій, що забезпечує його цілісність, зв'язність і функційну придатність у межах конкретного комунікативного акту. На відміну від суто формальної структури, яка фіксує зовнішню організацію тексту (поділ на абзаци, розділи, підрозділи), композиція відображає внутрішню логіку розгортання змісту, ієрархію смислових складників та порядок їх актуалізації відповідно до інтенції автора і потреб адресата. У цьому аспекті композиція є не механічним поєднання структурних елементів, а результатом цілеспрямованої текстотвірної діяльності, зумовленої когнітивними, комунікативними та стильовими чинниками.

У працях із теорії тексту композицію традиційно пов'язують із такими ключовими категоріями, як цілісність, зв'язність і завершеність. Так, Ф. Бацевич наголошує, що текст є продуктом мовленнєвої діяльності, який побудовано відповідно до комунікативної мети й прагматичної настанови мовця, а його внутрішня структура формується під впливом стратегії подання інформації та очікувань адресата [1, с. 210–215]. З огляду на це композиція не може бути нейтральною, адже вона відображає спосіб концептуалізації знання і є важливим засобом керування процесом сприйняття тексту. Саме через композиційні особливості автор визначає, які елементи знання є ключовими, які – допоміжними, а які виконують пояснювальну чи інтерпретаційну функцію.

Науковці дедалі частіше інтерпретують композицію як багаторівнєве утворення, у якому поєднуються формально-структурний, семантичний і когнітивний рівні. О. Селіванова розглядає текст як складну ієрархічну систему, що формується внаслідок концептуалізації фрагмента

дійсності та його вербалізації в конкретному дискурсивному форматі [2, с. 87–92]. За умови такого підходу композиція постає механізмом організації концептів і смислів у часі та просторі тексту. Вона забезпечує не лише послідовність викладу, а й внутрішню узгодженість між різними рівнями змісту – від загальної теми до окремих мікротем і аргументів.

Зауважимо, що композиція тісно пов'язана з функційно-стильовими характеристиками тексту. У межах наукового стилю вона підпорядковується вимогам логічності, доказовості, об'єктивності й чіткої структурованості. Проте навіть у межах одного стилю композиційні моделі можуть істотно відрізнятися залежно від жанру, типу знання та комунікативної ситуації. Саме тому доцільно розглядати композицію не як універсальну схему, а як динамічну категорію, що адаптується до конкретних умов фахового спілкування.

У спеціалізованих текстах композиція набуває особливого значення, оскільки вони орієнтовані на передавання складної, часто абстрактної інформації, яка потребує чіткої логічної організації. Логіка розгортання матеріалу, послідовність аргументації, співвідношення теоретичних і прикладних аспектів безпосередньо впливають на ефективність комунікації між фахівцями. Як слушно зауважує Л. Трач, композиційні одиниці наукового тексту виконують конкретні комунікативні функції, забезпечуючи цілісність і зрозумілість викладу [4, с. 133–138]. У цьому контексті композиція виступає інструментом раціоналізації знання й водночас маркером належності тексту до певного жанрового різновиду.

Водночас композицію не слід аналізувати лише в логіко-структурному аспекті. Вона тісно взаємодіє з когнітивними процесами, оскільки відображає спосіб організації знання в свідомості автора і передбачувану модель його сприйняття адресатом. Послідовність подання матеріалу, повторюваність ключових смислових позицій, використання перехідних фрагментів між блоками сприяють формуванню когнітивної карти тексту, що полегшує орієнтацію читача в складному науковому матеріалі. Саме через композицію автор «керує» увагою адресата, визначаючи темп, глибину і напрям інтерпретації змісту.

Окремої уваги потребує питання співвідношення композиції і стильової норми. У фаховому мовленні композиційна організація є одним із чинників реалізації стильової доцільності. Вона узгоджується з нормами наукової аргументації, термінологійної точності, нейтральності викладу, але водночас може виявляти індивідуальні риси авторського стилю. У сучасних дослідженнях зазначається, що навіть у межах стандартизованих наукових жанрів композиція здатна варіюватися, відображаючи різні комунікативні стратегії та моделі подання знання [6, с. 312–315].

Таким чином, композиція постає як інтегративна категорія, що поєднує формально-структурні, семантичні, когнітивні та стильові параметри тексту. Її аналіз дає змогу виявити не лише зовнішню організацію матеріалу, а й глибинні механізми текстотворення, зумовлені специфікою фахового дискурсу. Саме таке розуміння композиції створює методологічне підґрунтя для подальшого аналізу спеціалізованого тексту як особливого різновиду професійної комунікації, у межах якої композиційна структура тісно пов'язана з жанровими, стильовими та комунікативними ознаками.

Відтак, ми переконані, що спеціалізований текст доцільно розглядати як окремий різновид фахового дискурсу, що функціонує в умовах професійної комунікації та обслуговує потреби конкретної галузі знання. Його специфіка зумовлена не лише термінологійним насиченням чи тематичною обмеженістю, а й особливою композиційною організацією, яка забезпечує адекватну репрезентацію наукової або професійної інформації. Саме композиція є тим чинником, що поєднує когнітивний зміст, комунікативну мету та стильові норми фахового мовлення в єдину цілісну систему.

Спеціалізований текст формується в межах певного дискурсивного простору, де визначальними є статус адресанта й адресата, тип знання, що транслюється, та очікування професійної спільноти. Як зазначає Ф. Бацевич, дискурс є не лише комунікативним продуктом, а й сукуп-

ністю екстралінгвальних чинників, що впливають на вибір мовних і структурних засобів [1, с. 198–203]. У цьому контексті композиція спеціалізованого тексту є відображенням усталених моделей фахового мислення та норм подання знання, прийнятих у певній галузі.

Однією із ключових композиційних ознак спеціалізованого тексту є його адресованість. Орієнтація на фахівця зумовлює високий рівень інформаційної щільності, логічну впорядкованість матеріалу та мінімізацію пояснень, які є обов'язковими для науково-популярних або навчальних текстів. Водночас композиція таких текстів передбачає чітке маркування тематичних переходів, що забезпечує зручність навігації в межах складного матеріалу. Поділ на смислові блоки, абзаци, використання підзаголовків або внутрішніх логічних зв'язків є важливими засобами реалізації цієї настанови.

Комунікативна мета спеціалізованого тексту безпосередньо впливає на його композиційну модель. Тексти, які презентують результати досліджень, зазвичай вибудовують за принципом поступового розгортання аргументації: від окреслення проблеми до її теоретичного осмислення та узагальнення результатів. Така композиційна логіка забезпечує прозорість наукового викладу і відповідає вимогам доказовості та послідовності. Л. Трач наголошує, що композиційна структура наукового тексту є функційно зумовленою і відображає логіку наукового пізнання [4, с. 134–136].

Важливим параметром композиції спеціалізованого тексту є тип знання, який він репрезентує. Теоретичні тексти орієнтовані на концептуальний аналіз і систематизацію інформації, що зумовлює домінування абстрактних міркувань, дефініцій та узагальнень. Натомість прикладні тексти мають іншу композиційну організацію: у них значну роль відіграють опис процедур, алгоритмів, практичних рекомендацій, що зумовлює більш чітку сегментацію матеріалу та використання послідовних інструктивних блоків. Таким чином, композиція виступає індикатором типу фахового знання і способом його адаптації до потреб адресата.

Жанрова приналежність спеціалізованого тексту також визначає його композиційні характеристики. Наукова стаття, монографія, звіт, аналітична довідка або експертний висновок мають різні композиційні моделі, хоча всі вони функціонують у межах наукового або професійного стилю. Як засвідчують дослідження, жанрові обмеження впливають на побудову не лише зовнішньої структури тексту, а й внутрішньої логіки розгортання змісту, порядок подання аргументів і співвідношення основних і допоміжних смислових блоків [5, с. 25–27].

У сучасному науковому просторі композиція спеціалізованого тексту зазнає трансформацій під впливом міждисциплінарних і міждискурсивних процесів. Поєднання складників різних стилів і жанрів призводить до модифікації традиційних композиційних схем. У таких випадках спостерігаємо інтеграцію аналітичних, інтерпретаційних і пояснювальних фрагментів у межах одного тексту, що змінює порядок подання матеріалу і впливає на стильову інтерпретацію [6, с. 313–316]. Композиція тут виконує функцію узгодження різних дискурсивних стратегій, забезпечуючи цілісність і зрозумілість викладу.

Окремої уваги заслуговує вплив цифровізації на композицію спеціалізованих текстів. Орієнтація на електронні формати публікацій сприяє посиленню ролі структурної прозорості, чіткої сегментації та логічної завершеності висловлювань. Як засвідчують сучасні дослідження, у технічному й науковому дискурсах зростає значущість композиційних маркерів, що полегшують швидке сприйняття інформації та навігацію в тексті [7, с. 46–49]. Це, своєю чергою, актуалізує питання взаємодії композиції з когнітивними й комунікативними стратегіями автора.

Отже, спеціалізований текст як різновид фахового дискурсу характеризується сукупністю композиційних ознак, зумовлених адресованістю, комунікативною метою, типом знання, жанровою специфікою та сучасними умовами функціонування. Композиція в такому аспекті є не лише способом організації матеріалу, а й інструментом реалізації стильової норми і професійної доцільності. Усвідомлення цих параметрів є необхідною передумовою для подальшого

аналізу внутрішньої ієрархії смислових блоків спеціалізованого тексту та з'ясування ролі композиції у формуванні його стильової інтерпретації.

Композиційна організація спеціалізованого тексту реалізується передусім через ієрархію смислових блоків, які формують внутрішню логіку викладу й забезпечують цілісність наукового або професійного повідомлення. Смисловий блок у цьому контексті розуміємо як відносно автономну частину тексту, що має спільну мікротему, комунікативну функцію та когнітивне завдання. Сукупність таких блоків утворює композиційну структуру тексту, який визначає порядок розгортання змісту та спосіб його інтерпретації адресатом.

Ієрархічність смислових блоків передбачає наявність ключових і периферійних складників. Перші з них містять основні положення, концепти й аргументи, які формують смислову домінанту тексту. Саме вони визначають його наукову новизну, теоретичну значущість або практичну цінність. Периферійні блоки виконують допоміжні функції: уточнюють, пояснюють, ілюструють або інтерпретують ключові положення. Такий розподіл сприяє логічній впорядкованості матеріалу й забезпечує поступове нарощування змісту без перевантаження читача.

У наукових і спеціалізованих текстах ієрархія смислових блоків тісно пов'язана з категоріями теми й реми. Початкові фрагменти тексту, як правило, виконують орієнтувальну функцію: вони знайомлять із проблемою, окреслюють предмет дослідження та визначають його місце в науковому контексті. Подальші блоки розгортають основну тему через послідовне висвітлення нової інформації, аргументацію та інтерпретацію результатів. Така логіка відповідає загальним принципам наукового мислення і сприяє формуванню когерентного простору тексту [1, с. 216–219].

Важливим принципом організації смислових блоків є їхня функційна диференціація. У межах спеціалізованого тексту можна виокремити кілька типів блоків: проблемно-постановчі, теоретико-аналітичні, інтерпретаційні, аргументативні й узагальнювальні. Кожен із них має композиційне призначення і визначене місце в загальній структурі тексту. Так, проблемно-постановчі блоки зазвичай розташовані на початку і спрямовують вектор подальшого аналізу, тоді як узагальнювальні – завершують текст, фіксуючи основні результати й висновки.

Організація смислових блоків залежить також від жанрової специфіки спеціалізованого тексту. У науковій статті композиційна ієрархія жорстко регламентована, оскільки вона підпорядкована вимогам академічного жанру. Натомість в аналітичних звітах або експертних висновках допускається варіативність у розташуванні блоків, що зумовлено прагматичною настановою та очікуваннями адресата. Проте в усіх випадках зберігається принцип логічної послідовності й смислової залежності між окремими фрагментами тексту [5, с. 26–28].

Вагоме значення у формуванні ієрархії смислових блоків відіграють засоби зв'язності, які забезпечують когезію тексту. Лексичні повтори, тематичні ланцюги, кореферентні засоби та логічні конектори маркують межі блоків і водночас інтегрують їх у єдине ціле. Саме через такі засоби реалізується плавний перехід між мікротемами й підтримується цілісність композиції. Як зазначають Н. Писарська, П. Завершенко та Ю. Лухіна, семантико-синтаксична організація наукового стилю безпосередньо впливає на розподіл інформаційних ролей у межах тексту та визначає логіку його композиції [5, с. 24–29].

Окремо зосередимо увагу на когнітивному аспекті ієрархії смислових блоків. Композиція спеціалізованого тексту відображає не лише об'єктивну структуру знання, а й спосіб його ментальної організації автором. Послідовність подання матеріалу, повторюваність ключових понять, акцентування на окремих аспектах формують у свідомості читача певну модель знання, яка полегшує його засвоєння та інтерпретацію. У цьому сенсі композиція виконує функцію когнітивного посередника між автором і адресатом [2, с. 90–92].

У сучасному фаховому дискурсі спостерігаємо тенденцію до ускладнення ієрархії смислових блоків, що пов'язано з міждисциплінарністю та інтердискурсивністю. Інтеграція елементів різних наукових парадигм призводить до появи комбінованих блоків, які поєднують

аналітичну, інтерпретаційну та пояснювальну функції. Такі зміни впливають на традиційні композиційні моделі й вимагають від автора особливої уваги до логіки викладу та узгодженості стильових засобів [6, с. 314–317].

Таким чином, система смислових блоків є ключовим складником композиції спеціалізованого тексту. Вона забезпечує логічну впорядкованість, когерентність і стильову доцільність викладу, а також створює передумови для ефективної стильової інтерпретації.

Композиція спеціалізованого тексту відіграє визначальну роль у формуванні його стильових характеристик, оскільки саме через спосіб організації матеріалу реалізуються базові норми фахового мовлення. Стиль у цьому випадку постає не лише сукупністю мовних засобів, а й цілісною системою, що охоплює принципи добору, структурування й подання інформації. Композиційні задуми автора безпосередньо впливають на сприйняття тексту, визначаючи його стильову приналежність і комунікативну ефективність.

У науковому стилі композиція підпорядковується вимогам логічної послідовності, аргументованості й об'єктивності. Чітке структурування матеріалу, ієрархія смислових блоків, послідовний перехід від загального до конкретного забезпечують раціональний характер викладу та відповідають очікуванням професійної аудиторії. Як зазначає О. Селіванова, стильові ознаки тексту формуються на різних рівнях його організації, зокрема на композиційному, де відбувається узгодження когнітивного змісту з мовними засобами його реалізації [2, с. 91–92].

Композиція виступає також маркером жанрово-стильової диференціації спеціалізованих текстів. Так, наукова стаття характеризується відносно стабільною композиційною моделлю, що передбачає наявність постановки проблеми, аналізу попередніх досліджень, викладу основного матеріалу та висновків. Дотримання цієї моделі забезпечує впізнаваність жанру й сприяє стандартизації наукової комунікації. Водночас навіть у межах усталених жанрових схем можливі варіації, зумовлені індивідуальним стилем автора або специфікою досліджуваного матеріалу.

Важливим аспектом стильової інтерпретації є співвідношення композиції та авторської інтенції. Вибір порядку подання аргументів, розміщення теоретичних і емпіричних фрагментів, ступінь деталізації окремих блоків відображають стратегічне бачення автора й визначають характер взаємодії з адресатом. У цьому контексті композиція є інструментом реалізації комунікативної стратегії, що дає змогу акцентувати на певних положеннях, підкреслити наукову новизну або спрямувати інтерпретацію результатів у бажане для автора русло [1, с. 214–218].

У спеціалізованих текстах, що функціонують у міждисциплінарному просторі, композиція набуває особливого стильового значення. Поєднання різних наукових підходів і термінологійних систем вимагає від автора підвищеної уваги до логіки викладу й узгодженості смислових блоків. Саме композиція забезпечує інтеграцію різного матеріалу в єдину стильову цілісність, запобігаючи фрагментарності й семантичним розривам. Як засвідчують сучасні дослідження, міждискурсивність істотно впливає на композиційні моделі спеціалізованих текстів, змінюючи традиційний порядок подання матеріалу та розширюючи стильові межі наукового дискурсу [6, с. 315–318].

Стильова інтерпретація композиції тісно пов'язана з прагматичним аспектом тексту. У фаховій комунікації композиційна організація має бути зорієнтована на ефективне досягнення комунікативної мети – інформування, аргументацію, переконання або інструктаж. Відповідно, стильові ознаки тексту формуються з урахуванням того, яку роль відіграє кожен композиційний блок у загальній структурі. Наприклад, інтерпретаційні фрагменти можуть мати більш розгорнутий характер і містити пояснювальні елементи, тоді як ключові аналітичні блоки вирізняються лаконічністю й високим ступенем термінологійної насиченості.

Окремої уваги заслуговує взаємодія композиції з синтаксичною та семантичною організацією тексту. Розподіл інформації між абзацами, використання складних синтаксичних конструкцій, логічних переходів і повторів безпосередньо впливають на стильову цілісність

викладу. Як засвідчують дослідження семантико-синтаксичної організації наукового стилю, саме через синтаксичні структури реалізується композиційна логіка тексту, що визначає його стильову прозорість і зрозумілість [5, с. 24–29].

У сучасному цифровому науковому просторі стильова роль композиції посилюється. Орієнтація на електронні формати публікацій зумовлює потребу в більш чіткій сегментації тексту, логічній завершеності окремих фрагментів і прозорості внутрішньої структури. Це впливає не лише на композицію, а й на стильові параметри спеціалізованого тексту, зокрема на ступінь формалізованості викладу та способи виокремлення ключової інформації [7, с. 47–50].

Отже, композиція є одним із ключових чинників стильової інтерпретації спеціалізованого тексту. Вона забезпечує узгодження змісту з функційно-стильовими нормами, реалізує комунікативні стратегії автора та сприяє формуванню цілісного фахового дискурсу.

Сучасний спеціалізований дискурс розвивається в умовах інтенсивних наукових, технологічних і соціокультурних трансформацій, що неминуче позначається на композиційній організації фахових текстів. Традиційні композиційні моделі, сформовані в межах класичного наукового стилю, зазнають модифікацій під впливом міждисциплінарності, інтердискурсивності та цифровізації комунікативного простору. Унаслідок цього композиція спеціалізованого тексту дедалі частіше постає як динамічна структура, здатна адаптуватися до нових форматів подання знання й комунікативних потреб адресата.

Однією з визначальних тенденцій є міждисциплінарність, яка змінює не лише тематичний і термінологічний склад текстів, а й логіку розгортання їх композиції. У спеціалізованих рецепціях, що перебувають на перетині різних галузей знання, спостерігаємо тенденцію до поєднання різних способів аргументації, пояснення та інтерпретації матеріалу. Це зумовлює появу складніших композиційних структур, у межах яких аналітичні, теоретичні й прикладні блоки можуть чергуватися або інтегруватися в межах одного розділу. Як зауважують дослідники, така композиційна гібридність є наслідком необхідності узгодження різних наукових парадигм і когнітивних моделей у межах одного тексту [6, с. 316–318].

Інтердискурсивність також істотно впливає на композиційні параметри спеціалізованих текстів. Поєднання елементів наукового, публіцистичного, медійного дискурсів призводить до трансформації традиційних схем побудови тексту. У таких випадках композиція виконує функцію інтегративного механізму, що забезпечує цілісність і стильову узгодженість різних складників. Дослідження інтердискурсивних процесів засвідчують, що зміни в порядку подання матеріалу, використання вступних пояснювальних фрагментів або підсумкових інтерпретаційних блоків є характерною рисою сучасних спеціалізованих текстів [3, с. 138–142].

Вагомим чинником динаміки композиційних моделей є цифровізація наукової комунікації. Перехід до електронних форматів публікацій, поширення онлайн-журналів і відкритих наукових платформ сприяють переосмисленню традиційної лінійної структури тексту. У цифровому середовищі зростає значущість модульної композиції, за якої окремі смислові блоки мають відносну автономність і можуть сприйматися незалежно один від одного. Такий підхід зумовлює чіткішу сегментацію матеріалу, логічну завершеність окремих фрагментів і підвищену увагу до композиційних маркерів [7, с. 45–48].

У технічному й науковому дискурсах дедалі частіше спостерігаємо поєднання вербальних і невербальних засобів, що також впливає на композицію тексту. Таблиці, схеми, графіки та інші візуальні компоненти інтегруються в загальну структуру викладу, змінюючи традиційну ієрархію смислових блоків. Мультимодальний підхід до аналізу спеціалізованих текстів дає змогу розглядати композицію як взаємодію різних семіотичних систем, що разом формують цілісне наукове повідомлення [7, с. 49–53]. У такому контексті композиція виходить за межі суто вербальної організації й набуває багатовимірного характеру.

Динаміка композиційних моделей відображається також у зміні ролі окремих структурних складників тексту. Якщо в класичній науковій статті вступ і висновки виконували чітко окрес-

лені функції, то в сучасних спеціалізованих публікаціях вони можуть набувати розширеного або, навпаки, більш лаконічного характеру залежно від комунікативної стратегії автора та вимог видання. Це засвідчує поступовий перехід від жорстко регламентованих композиційних схем до більш гнучких моделей, які враховують контекст функціонування тексту.

Варто також зауважити, що динаміка композиції спеціалізованого тексту не означає відмову від стилєвих норм наукового мовлення. Навпаки, трансформації композиційних моделей відбуваються в межах функційної доцільності й спрямовані на підвищення ефективності комунікації. Зміни в структурі тексту слугують адаптації складного наукового знання до нових форматів і умов сприйняття, зберігаючи при цьому вимоги до логічності, доказовості й системності викладу.

Отже, сучасний спеціалізований дискурс характеризується динамікою композиційних моделей, зумовленою міждисциплінарністю, інтердискурсивністю та цифровізацією. Композиція в таких умовах постає гнучким інструментом організації знання, що забезпечує інтеграцію різних смислів, адаптацію до нових комунікативних форматів і підтримку стилєвої цілісності тексту.

Композиція спеціалізованого тексту є одним із провідних засобів реалізації комунікативних стратегій автора, оскільки саме через структурну організацію матеріалу здійснюється ціле-спрямований вплив на процес сприйняття й інтерпретації наукової інформації. У фаховому дискурсі автор не лише транслює знання, а й моделює спосіб його осмислення адресатом, визначаючи послідовність аргументів, акценти та логіку розгортання смислів. У цьому контексті композиція постає як механізм стратегічного керування комунікацією.

Комунікативні стратегії автора спеціалізованого тексту зумовлені низкою чинників, з-поміж яких визначальними є мета дослідження, тип фахового знання, адресат і жанрові вимоги. Вибір композиційної моделі відображає прагнення автора забезпечити максимальну зрозумілість, переконливість і доказовість викладу. Як наголошує Ф. Бацевич, комунікативна діяльність адресанта передбачає прогнозування реакції адресата, а отже, текст вибудовується з урахуванням очікуваного способу його сприйняття [1, с. 212–218]. За такої умови, саме композиція виступає засобом реалізації цього прогнозування.

Однією з ключових комунікативних стратегій у спеціалізованих текстах є стратегія раціонального переконання. Вона реалізується через чітку ієрархію смислових блоків, логічну послідовність аргументації та поступове нарощування доказової бази. Композиційна організація тексту в такому разі спрямована на формування у читача відчуття логічної завершеності та внутрішньої узгодженості викладу. Кожен наступний блок ґрунтується на попередньому, що забезпечує когнітивну безперервність і сприяє прийняттю авторської позиції.

Іншою важливою стратегією є стратегія інформування, характерна для описових і аналітичних спеціалізованих текстів. У межах цієї стратегії композиція орієнтована на чіткий поділ матеріалу за тематичними ознаками, що полегшує навігацію в тексті та забезпечує швидкий доступ до потрібної інформації. Такий підхід особливо актуальний для технічних, правових і медичних текстів, де композиційна прозорість є запорукою ефективної професійної комунікації [7, с. 46–49].

Композиція відіграє також ключову роль у реалізації стратегії інтерпретації, коли автор не обмежується поданням фактів або результатів, а пропонує власне бачення проблеми, пояснює причинно-наслідкові зв'язки та формує концептуальну «картину» дослідження. У таких текстах спостерігаємо чергування аналітичних і інтерпретаційних блоків, що дає змогу авторові поступово знайомити читача з логікою власних міркувань. Подібна композиційна модель характерна для міждисциплінарних досліджень, де важливо узгодити різні наукові підходи й термінологійні системи [6, с. 317–319].

Суттєвим є й зв'язок композиції зі стратегією самопрезентації автора в науковому дискурсі. Хоча науковий стиль орієнтований на об'єктивність і безособовість викладу, композиційні

моделі можуть опосередковано відображати авторську позицію, рівень наукової впевненості та ступінь відповідальності за оприлюднені висновки. Розміщення ключових положень, спосіб підсумовування результатів і представлення новизни дослідження – усе це є елементами композиційної самопрезентації в межах фахового мовлення.

Комунікативні стратегії автора тісно пов'язані зі стильовими нормами спеціалізованого тексту. Композиція в цьому випадку виконує роль посередника між інтенцією автора та стильовими очікуваннями професійної спільноти. Дотримання усталених композиційних моделей забезпечує прийнятність тексту в науковому середовищі, тоді як помірна варіативність дає змогу адаптувати виклад до конкретних комунікативних завдань. Як зазначають дослідники семантико-синтаксичної організації наукового стилю, логічна структурованість тексту є важливим чинником його стильової нормативності [5, с. 27–29].

У сучасному спеціалізованому дискурсі комунікативні стратегії автора дедалі частіше реалізуються з урахуванням цифрового формату тексту. Це зумовлює підвищені вимоги до композиційної автономності окремих блоків, які мають бути зрозумілими навіть за фрагментарного сприйняття. Така стратегія впливає на загальну структуру тексту, сприяючи чіткішому маркуванню ключових положень і логічних переходів між ними [7, с. 50–53].

Отже, композиція спеціалізованого тексту є ефективним інструментом реалізації комунікативних стратегій автора. Вона забезпечує логічну впорядкованість, стильову доцільність і когнітивну доступність фахового знання, а також сприяє формуванню цілісного дискурсивного простору. Аналіз композиції в цьому аспекті дає змогу глибше зрозуміти механізми взаємодії між структурною організацією тексту, авторською інтенцією та очікуваннями професійної аудиторії.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що композиція спеціалізованого тексту є складною, багатовимірною категорією, яка виходить за межі формально-структурної організації й набуває статусу повноцінного об'єкта лінгвістичного аналізу та стильової інтерпретації. У межах фахового дискурсу композиція постає як інтегративний механізм, що поєднує когнітивні, комунікативні та стильові ознаки тексту, забезпечуючи його цілісність, логічну впорядкованість і функційну доцільність.

Композиційна організація спеціалізованого тексту детермінована низкою чинників, з-поміж яких ключовими є адресованість, комунікативна мета, тип фахового знання та жанрова приналежність. Саме взаємодія цих параметрів зумовлює вибір композиційної моделі, ієрархію смислових блоків і способи їх поєднання в єдину структурно-семантичну систему. Композиція в такому контексті виконує не лише організаційну, а й когнітивну функцію, оскільки моделює процес сприйняття й інтерпретації наукової інформації адресатом.

Ієрархія смислових блоків є ключовим складником композиції спеціалізованого тексту. Розмежування основних і периферійних компонентів, функційна диференціація блоків і використання засобів зв'язності забезпечують когерентність викладу та сприяють реалізації логіки наукового мислення. Водночас у сучасному фаховому дискурсі спостерігаємо тенденцію до ускладнення композиційних структур, що пов'язано з міждисциплінарністю, інтердискурсивністю та цифровізацією наукової комунікації.

Важливим чинником стильової інтерпретації спеціалізованого тексту є й композиційні задуми / наміри автора, оскільки вони відображають комунікативні стратегії, інтенцію адресанта та норми фахового мовлення. Композиція забезпечує узгодження змісту з вимогами наукового стилю й водночас допускає варіативність, необхідну для адаптації тексту до конкретних умов функціонування.

Отже, композиція спеціалізованого тексту є не допоміжним, а системоутворювальним складником фахового дискурсу. Її комплексний аналіз відкриває нові можливості для дослідження теорії тексту, стилістики й дискурсології. Перспективним напрямом подальших розвідок уба-

часом зіставний аналіз композиційних моделей різних жанрів спеціалізованих текстів, а також вивчення взаємодії композиції з мультимодальними засобами в умовах цифрового наукового простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 342 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
3. Ізотова Н., Жихарєва О. Інтердискурсивність художнього тексту: універсальні та ідіосинкратичні властивості. *Studia Philologica*. 2025. № 1 (24). С. 134–145. DOI: <https://doi.org/10.28925/2311-2425.2025.249>.
4. Трач Л. Функціональна та композиційна специфіка сучасного англomовного наукового тексту. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Філологія. 2016. Т. 19. № 1. С. 133–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vknlu_fil_2016_19_1_20.
5. Писарська Н., Завершено П., Лухіна Ю. Семантико-синтаксична організація наукового стилю. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2023. № 5. Т. 34 (73). С. 24–29. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2023.5/05>.
6. Овсієнко Л., Бондар С. Інтердискурсивність як об'єкт лінгвістичного аналізу: стильові й композиційні зрушення в медійних і спеціалізованих текстах. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. № 92. С. 310–319. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/92-1-43>.
7. Polycheva Y., Vetokhin V. Multimodal approach to the study of specialized texts in technical discourse. *Alfred Nobel University journal of philology*. 2023. № 2 (26/2). P. 45–58. DOI: [10.32342/2523-4463-2023-2-26/2-3](https://doi.org/10.32342/2523-4463-2023-2-26/2-3).
8. Torchynska N., Shymanska V., Gontsa I., Dudenko O. Intertextuality as an Integral Component of the Modern Ukrainian Discourse (on the Example of Literary and Journalistic Styles). *Postmodern Openings*. 2021. № 12(4). P. 255–271. DOI: <https://doi.org/10.18662/po/12.4/373>.

Дата першого надходження статті до видання: 02.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 14.04.2026